

KELLELE KUULUB KEEL?

Kadri Koreinik. Language Ideologies in the Contemporary Estonian Public Discourse: with a Focus on South Estonian. Dissertationes sociologicae Universitatis Tartuensis 5. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011. 128 lk.

Vaadeldava raamatu põhjal („Keeleideoloogiad tänapäeva Eesti avalikus diskursuses, fookusega lõunaeesti keelel“) kaitses sotsioloog Kadri Koreinik Tartu Ülikoolis 29. augustil 2011. aastal doktoritöö [juhendaja Veronika Kalmus, oponent Nico Carpentier (Brüsseli Ülikool)].

Alustuseks tahaksin peatuda töö vormil. Tegu on ingliskeelse artikliväitekirjaga, mis on Eestis doktoritööde hulgas kujunemas lausa normiks. Samal ajal oleks oodanud just selle töö puhul, kus uuritakse lõunaeesti keele (de)legitimeerimist ja ohustatust, et kas või üks töö aluseks olevatest artiklitest oleks teadlikult välja antud eesti keeles või – miks mitte – võru keeles.¹ Eestikeelsete teadustööde avaldamine on missiooniküsimus, võimaldades ka muukeelse teooria eesti keelde ümberpanemisel asjad enda jaoks selgemaks mõelda.² Seda enam, et Eestis pole keele ja murde mõistet keeleideoloogiatega diskursiivses võtmes praktiliselt uuritud (vt K. Koreiniku doktoritöö lk 241). Samuti vajaks eestikeelses teaduskirjanduses tutvustamist keeleideoloog-

giaid uuriv Põhja-Ameerika keeleantropoloogia, millest K. Koreinik nii meeto di kui ka teooria osas inspiratsiooni on ammutanud (lk 16–17).

Teiseks oleks monograafia vorm võimaldanud doktoritöös eraldi artiklites käsitletud keele ohustatuse (2. artikkel) ja (de)legitimeerimise diskursust (3. artikkel) vaadelda seotuna ja teineteisest tulenevana, nagu seda teeb ka Põhja-Ameerika keeleantropoloogia. K. Koreinik on sõnastanud uurimisobjektina keeleideoloogiad (lk 52), kuid ta doktoritöö on siinkirjutaja hinnangul just oluline panus keelepoliitika tekke ja toimimise mehhanismide uurimisse, sest keelepoliitika tuuma moodustab küsimus, kuidas (riigi)keele variatsioonidega toime tulla ja kuidas neid kategoriseerida, ehk on suunatud eksisteeriva keeletarvituse muutmisele. Keeleideoloogia on ametlik põhjendus, miks keele üht variatsiooni teisele eelistada, seega on keeleideoloogia keskmeks arusaam õigest või korrektest keelest. Keelepoliitika, keelekorraldus, keeleideoloogia ja keele kasutamine moodustavad terviku, mille osi lahus uurides võib pilt jääda ühekülgsesks.³

Kadri Koreinik on oma töös uurinud aastatel 1995–2008 laiema levikuga ajalehtedes ilmunud 23 artiklit, kus kõlavad lõunaeesti keelele ametliku staatuse andmise poolt- ja vastuhääled. 2011. aastal jõustunud uus keeleseadus seda oodatud keelestaatust teadupärast ei toonud ning võru, setu ja teised kohalikud keeled on endiselt murdekeele staatuses. Seega võib ametliku keeleideoloogia esindajate ja lõunaeesti keele aktivistide vahelist meediaarutelu vaadelda ka katsena muuta kehtivat keelepoliitikat, niisiis keeleideoloogilise debatina. Seda on lähemalt uurinud

¹ K. Koreinik ei kasuta oma doktoritöös nimetust *võru keel*, vaid neutraalset väljendit *lõunaeesti keel*, täpsustades, et peab selle all silmas eesti keele võru ja setu kohalike keelekujusid, jättes välja hääbumisohus Tartu ja Mulgi murde. Mõne keeleaktivisti ja uurija pakutud *võru-setu keele* tarvitamisest hoidub ta samuti, sest keelekasutajad ise on sellele vastu, nähes selle taga standardiseerimiskatset.

² M. Vaino, Olevikumugavusest teaduses ja keeles. – Eesti Ekspress 23. II 2012.

³ B. Spolsky, Language Policy. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, lk 40.

keeleanthropoloog Jan Blommaert, kes on vaadelnud, kuidas meedias aeglaselt lahtirulluv arutelu võib viia keelepoliitika tekke või muutumiseni.⁴ Keeleideoloogiline debatt võimaldab seega vaadelda nii keeleideoloogia ja (ametliku) keelepoliitika seoseid kui ka seda, miks ja kuidas keelepoliitika muutub – ja selles osas mängivad määravat rolli laiemad ja põletavamad poliitilised probleemid, millele keelepoliitika on allutatud. K. Koreinik mainibki, et lõunaesti keelele ametliku staatuse andmise oponendid on sidunud selle ka Vene ohu diskursusega, mis on võimaldanud neil keeleaktiviste süüdistada Eesti riigi julgeoleku ohustamises, sest lõunaesti keelele piirkondliku keele staatuse andmisega kerkiks taas üles vene keelele Ida-Virumaal ametliku staatuse andmine (lk 254).

Keeleideoloogia, mis peab looma pildi ainuõigest keelepoliitikast, on seega juba oma olemuselt seotud poliitikaga rohkem kui keeleküsimumustega, seetõttu ei saa võru ja setu keele ning eesti standardkeele suur vormiline erinevus debatis kunagi keskseks argumendiks. K. Koreinik oleks võinud oma töös selle olulise momendi selgemini välja tuua, eriti seda arvesse võttes, et uurimuse aluseks olevad artiklid pärinevad aastatest 1995–2008, perioodist, mil Eesti ühiskonnas laiemalt ja ka poliitikas on aset leidnud suuri muutusi. Ka meetodiks valitud kriitiline diskursuseanalüüs (lk 27–28) rõhutab diskursuste kontekstuaalsust ja temporaalsust ning seda, et tekstide analüüsis on oluline esile tuua ajalooline ja poliitiline raamistik, milles väited on esitatud.⁵

See, kuidas avalikus diskursuses midagi välja öeldakse, kujundab sellest

⁴ J. Blommaert, *The Debate Is Open. – Language ideological debates*. Ed. Jan Blommaert. Berlin: Mouton De Gruyter, 1999, lk 3.

⁵ M. Heller, *Critique and Sociolinguistic Analysis of Discourse. – Critique of Anthropology* 2001, nr 21, lk 117–141.

ka avalikkuse arusaama ehk kujundab avaliku tõe. Kriitiline diskursuseanalüüs võimaldab vaadelda nii ideoloogiasid kui ka nende keskmeks olevat keelekäsitlust diskursiivsena (ajas muutuvana) ja reduktiivsena (vaadeldes, kuidas tõe mingist nähtusest kujundatakse selle mingeid omadusi rõhutada ja teisi maha vaikes). K. Koreinik kirjeldab keeleideoloogilises debatis avalduvaid diskursiivseid praktikaid, kus keele säilitamisest räägitakse, mainimata, kes seda peaks tegema, või vaikumisi eeldades, et seda teevad vaid keelekorraldajad ja -aktivistid (ja et selles osas on keelekasutajad mannetud). Keeleideoloogilises debatis koorub seega pilt keelest kui selle kasutajatest eraldi seisvast objektist, millel on oma elu ja mis võib välja surra, eirates nii viisi keele dünaamilisust ja protsessilaadset loomust ning keelekasutajate osalust selles protsessis.

K. Koreinik püstitab kaudselt ka küsimuse, kas keel kuulub keele-, meedia- ja haridusekspertidele, kes sel teemal sõna võtavad, jättes oma teemakäsitluses mulje, et keele saatuse sõltub (ainuüksi) nende tegevusest. (Manne-tust) keelekasutajast minnakse kas vaikumisi mööda või näidatakse teda asjasse puutumatu kolmanda isikuna (lk 34). Paraku puuduvad ka K. Koreiniku enda valitud tekstides (lihtsate) keelekasutajate hääled, mistõttu esitatud väidet, et võõrdunud keelekasutajad võivad hakata keelega seonduvat pidama vaid keelespetsialistide pärusmaaks (lk 34), pole töö materjali varal võimalik ei ümber lükata ega kinnitada.

Seda lünka oleks võinud täita näiteks keelekasutajatega tehtud süvaintervjuud, mis teeksid kuuldavaks nende hääled, kellel puudub vajadus või võimalus meedias keeleideoloogilises debatis osaleda. K. Koreinik väidab näiteks, et sel ajal kui keeleaktivistide huvi keskmes on keele vorm ja staatus, on keelekasutajad ametis keeleliste iga-

päevategevustega (lk 51). Keelelist käitumist oleks aga saanud uurida meediatekstide abil, mille fookuses ei ole keel, vaid lõunaeestlaste eluolu, vaadeldes, kas ja kuidas selles kontekstis keelt mainitakse. Pikemas perspektiivis mainib autor küll ka ise vajadust edaspidi keskenduda poolavalike ja individuaalsete diskursuste uurimisele (lk 52).

Keeleideoloogilise debati sisu ja tulemust kriitilise diskursuseanalüüsi abil uurides on keskne tähendus mõistel *hää*: nii debati tulemus kui ka selles osaleja edukus sõltub sellest, kuidas ja kas teda kuulda võetakse, ehk kellel on kõige vägevam hää.⁶ Tõe kujundamise mehhanismid on tihedalt seotud akadeemilise diskursusega (lk 33) ja tavaliselt keeikasutajalt on võetud keeleideoloogilises debatis sõnaõigus. Need, kellel on tänu akadeemilisele (keeleeksperdid, õpetajad) või ühiskondlikule positsioonile (kolumnistid, poliitikud) lubatud debatis osaleda, peavad aga lisaks valdama ka selles kontekstis nõutavaid diskursiivseid ja semiootilisi vahendeid, et end kuuldavaks teha. K. Koreinik toob samuti esile, et nii lõunaeesti keele legitimeerimise poolt kui ka vastuhääled kasutavad oma argumentides keele ohustatuse diskursust, mis näib olevat keele legitimeerimise debatis osalemise ja argumentide tõsiseltvõetavuse eeltingimus (lk 51–52). Esitatud ohustatuse diskursused on samas üksteist välistavad: juhtiv ideoloogia esitab lõunaeesti keele legitimeerimist otsese ohuna standardkeelele (ja manipuleerivalt ka Eesti riigile), samas väidavad aktivistid, et lõunaeesti keeli ohustab just legitiimse staatuse puudumine. Domineeriva diskursuse dekonstrueerimine võimaldab seega näha, kuidas ohustatu võib ka ise olla ohustaja.

⁶ J. Blommaert, *Language Policy and National Identity. – An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Ed. T. Ricento. Oxford: Blackwell, 2005, lk 238–254.

K. Koreiniku uurimistöö olulisimaid leiandeid on siinkirjutaja hinnangul see, et lõunaeesti keele teemalises keeleideoloogilises debatis võetakse keeikasutajalt nende agentsus ja et see toetab ja süvendab kaudselt monoglossilist keelekultuuri (olemas on ainult üks eesti keel riigikeele standardnormina). Et keelt vaadeldakse kasutajast eraldi seisva nähtusena, on lasknud keele-spetsialistidel näidata medias keeikasutajaid potentsiaalse ohuna keele(normi)le. K. Koreiniku uurimus võimaldab ka püstitada keele jätkusuutlikkuse seisukohalt olulise teesi, et kasutajatelt keele omanditunde võtmine võib omakorda viia keelekogukonna keelest võõrandumiseni. Naastes esitatud küsimuse juurde, kellele kuulub keel, võib seega nentida: neile, kellel on õigus sel teemal sõna võtta ja kes selle kaudu kujundavad üldsuse tõe keelest. Keele kasutajast sõltumatuna ja suletud süsteemina vaatlemine on tulenenud keeleteadlaste vajadusest piiritleda oma uurimisobjekt ja tagada sellega teaduse objektiivsus. Nagu näitab K. Koreiniku uurimus, on sellest üsna kitsast keeleteaduse käsitlemisest kujunenud avalikus keelepoliitilises diskursuses norm.

Kriitiline diskursuseanalüüs on meetodina juba oma olemuselt aktivistlik ehk tekkinud vajadusest vähendada sotsiaalset ebavõrdsust, kutsudes lugejaid kriitilise lugemise kaudu keele (mõiste ja vormi) standardiseerimise hegemonilist protsessi paljastama ja seadma seda küsimärgi alla.⁷ Ka Kadri Koreinik lõpetab oma doktoritöö üleskutsega tunnustada keeikasutaja rolli keele protsessilaadses loomises rohkem nii äris, teaduses kui ka poliitikas (lk 36).

MAARJA SIINER

⁷ Vt N. Fairclough, *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992.